

Hakim TO'XTAYEV,
O'z MU professori v.b., falsafa fanlari doktori
E-mail: tuxtayevhakim0@gmail.com

O'zMU Falsafa fanlari doktori, professor Sh.Madayeva taqtizi asosida

QADRIYATLAR SOHASI VA AKSILOGIYA QONUNLARI TRANSFORMATSIYASINING IJTIMOYIY TARAQQIYOTGA BOG'LIQLIGI

Аннотация

Maqolada, jamiyat taraqqiyotida qadriyatlar sohasining rivojlanish mazmuni, hamda transformatsiyasining takomillashuvi, milliy qadriyatlarimizning taraqqiy etishida makonga xos ijtimoiy-aksiologik omillarning o'zni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Umumbashariy va milliy qadriyatlar integratsiyasi, jamiyat taraqqiyotida qadriyatlar sohasining rivojlanish, ijtimoiy-aksiologik omillar, qadriyatlar sohasining falsafiy-tarixiy tahlili, ma'naviy taraqqiyot, qadriyatlar sohasi va aksiologiya qonunlari transformatsiyasining ijtimoiy taraqqiyotga bog'liqligi.

ЗАВИСИМОСТЬ ТРАНСФОРМАЦИИ ЦЕННОСТНОГО ПОЛЯ И ЗАКОНОВ АКСИОЛОГИИ ОТ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация

В статье раскрывается содержание развития сферы ценностей и совершенствования ее трансформации в развитии общества, роль социально-aksiologicheskikh faktorov, spetsifichnykh dlya mesta v razvitiy nashix natsionalnykh tsennostey.

Ключевые слова: Интеграция общечеловеческих и национальных ценностей, развитие поля ценностей в развитии общества, социально-aksiologicheskikh faktorov, filosofsko-istoricheskii analiz polya tsennostey, dukhovnoye razvitiye, zavisimost' transformatsii polya tsennostey i zakony aksiologii obshchestvennogo razvitiya.

THE DEPENDENCE OF THE TRANSFORMATION OF THE VALUE FIELD AND THE LAWS OF AXIOLOGY ON SOCIAL DEVELOPMENT

Annotation

The article reveals the content of the development of values in society and the improvement of their transformation, as well as the role of social and axiological factors that are specific to a particular place in the process of developing our national values.

Key words: Integration of universal and national values, development of the field of values in society, socio-axiological factors, philosophical and historical analysis of value fields, spiritual development, and dependence on the transformation of value fields and the laws of social axiology.

Kirish. Jahon miqyosidagi umumbashariy va milliy qadriyatlar integratsiyasi insoniyat ilm-fan hamda madaniyat xazinasini boyitishda ustuvor o'rinni egallab kelmoqda. Biroq umuminsoniy va milliy qadriyatlar tanazzuliga sabab bo'layotgan global manfaatlar to'qnashuvi butun yer yuzidagi insoniyatni jiddiy tashvishga solayotganligi, bu esa zamonaviy sivilizatsiya qadriyatlarini inqirozi insonparvarlik, tinchlikparvarlik, millatlararo totuvlik, erkinlik kabi umumbashariy tamoyillarning baholanishiga sabab bo'layotgan aksiologik qonuniyatlarning yangi ilmiy-amaliy jihatlarni o'rganish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Jamiyat taraqqiyotida qadriyatlar sohasining rivojlanish, mazmuni, mohiyati hamda transformatsiyasining takomillashuvi, buyuk xalqimizning uzoq davlatchilik tarixi, an'analari, qadriyatli jarayonlar bilan bogliqdir. Maqolamiz mavzusiga aloqador falsafiy-aksiologik muammoni shu tarzda talqin qilish xalqimiz qadriyatlarining namoyon bo'lishi, tarixiy taraqqiyot mobaynida tobora takomillashib, yangilanib, ijtimoiy hodisa sifatida harakatini, zamondan zamonga o'tishdagi o'zgarishlarni o'rganishga zamin yaratadi.

O'zbek xalqining ming yillarga tengdosh ma'naviy-madaniy merosini o'rganish shundan dalolat beradiki, milliy qadriyatlarimiz o'z-o'zidan paydo bo'lib qolmagan. Ularning vujudga kelib, taraqqiy etishida makonga xos ijtimoiy-aksiologik omillar asos vazifasini o'tasa, millatimizga xos ma'naviy-axloqiy sifatlar mazmun-mohiyatini boyitgani shubhasiz. Shu ma'noda, xalqimizga xos jamoaviylik

tuyg'usining qadriyatlar sohasida aks etishi sohadagi ijtimoiy-aksiologik omillarning kelib chiqishi va transformatsiyasining tub mohiyatini namoyon etadi. «Sharq olamida, jumladan, O'rta Osiyo sharoitida jamoa bo'lib yashash tuyg'usi g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi va odamlarni bir-biriga yaqinlashtirishga, bir-birini qo'llab-quvvatlab hayot keshirishga zamin tug'diradi. Shu ma'noda, xalqimizning turmush va tafakkur tarziga nazar tashlaydigan bo'lsak, boshqalarga hech o'xshamaydigan, ming yillar davomida shakllangan, nafaqat o'zaro muomala, balki hayotimizning uzviy bir qismi sifatida namoyon bo'ladigan bir qator o'ziga xos xususiyatlarni ko'ramiz... Bunday tushunchalar asrlar mobaynida el-yurtimizning dunyoqarashi, qadriyatlar sohasining negizi sifatida vujudga kelgan, ongu shuurimizdan chuqur joy olgan buyuk qadriyatlarining, ma'naviy merosning amaliy ifodasidir»[1].

Bundan kelib chiqadiki, jamiyatimiz qadriyatlar sohasi va transformatsiyasiga o'z ta'sirini o'tkazadigan aksiologik omillar zamondan zamonga, ajdoddan avlodga meros sifatida yashab keladi. Jamiyat tafakkuri va amaliy hayotidagi aksiologik madaniyat bilan o'tgan davrlardagi aksiologik munosabatlar birgalikda qadriyatlar sohasi transformatsiyasi uchun muhim tamoyilga aylanadi.

Jamiyat hayotining hamma sohasida ko'zga tashlanadigan aksiologik o'zgarishlar transformatsiyasi ijtimoiy jihatdan madaniy taraqqiyot bilan birga hayotiy qarashlarning o'zgarishi natijasi bo'lishi mumkin. Qadriyatlar

sohasi transformatsiyasi jamiyat a'zolarining birdamlikdagi harakatlari samarasi sifatida aksiologik madaniyat va mafkura uchun muayyan mezon sanaladi.

Shu ma'noda, jamiyat hayotida xalq tarixi va taraqqiyotida ro'y bergan aksiologik jarayonlar, uning boshqa xalqlar tomonidan istilo etilishi yoki bunday istilodan qutilib, o'zi mustaqil rivojlanishi bilan bog'liq voqea va hodisalar muqarrar ravishda aks etadi. O'z navbatida, bu nafaqat uzoq o'tmish davrlar, balki bugungi mustaqillikka erishilgan davr voqeliklari ham jamiyat qadriyatlar sohasi transformatsiyasida aks etishi xususida fikr yuritish imkonini beradi.

Adabiyotlar tahlili va metod. Aksiologiyada milliy va umuminsoniy qadriyatlarining tabiati, tarkibi, standartlari va bahosi, qadriyat hodisasini moddiy va ma'naviy jarayonlar rivojidadagi ahamiyati, obyekt va subyekt qadriyatini turli xalqlar, millat va elatlar hayotidagi o'rni o'rganiladi. Fransuz faylasufi Pol Lapi (1869-1927-yy.) bu fanni ifodalash uchun «Iroda mantig'i» asarida grekcha axios (qiymat) va logos (nazariya) asosida aksiologiya so'zini shakllantirgan.

G'arb falsafasi tarixida faylasuflar qadriyatni juda erta o'rganishgan. Qadimgi Yunonistondagi Pifagor chilar qadriyatning mohiyati sonda, masalan, salomatlik «7», adolat esa kvadrat sonda, deb hisoblashgan. Aflotunning fikricha, qadriyat aqlning mohiyati bo'lib, g'oyani odamlar sezgi orqali idrok etadi va u iyerarxik tizimga ega. Arastu qadriyat inson manfaatida yotadi, deb hisoblagan bo'lsa, Epikurning fikricha, baxt – qadriyat. Stoiklar fazilatni qadriyat deb bilishgan. O'rta asrlar xristian ilohiyotshunosligi Xudoni oliy qadriyat, zohidlik, xudoga intilish, keyingi hayotga umid qilishni esa eng ulug' qadriyatlar deb hisoblagan. Uyg'onish davri faylasuflari oqilona hayot kechirishni, erkinlik va tenglikka intilishni, inson mavqei va qadr-qimmatini yuksaltirishni insoniy qadriyat deb bilishgan.

Markaziy Osiyo mamlakatlari olimlari va mutaxassislari ham ushbu mavzuda sezilarli tadqiqotlar olib borganlar hamda ushbu sohadagi izlanishlar bugungi kunda ham davom etmoqda.

Ushbu mavzuning ildizlari qadimgi Sharq tarixi va qadriyati, «Avesto» asari va u yaratilgan zamonlarga, mumtoz xalq og'zaki ijodida saqlanib qolgan g'oya va qarashlar shakllangan davrlarga borib taqaladi. Keyinroq bu mavzu Imom Buxoriy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Zamaxshariy, Marg'inoniy, Amir Temur, Ulug'bek, Navoiy, Bobur va boshqa allomalarimizning g'oya va qarashlarida, ularning faoliyati va amaliy ishlarida o'z ifodasini topgan. Bu borada xalqimizning mustaqillik yillaridagi bunyodkorlik ishlari, davlatimiz rahbarlarining mustaqillik yillaridagi faoliyati, asarlari va dasturlarida qadriyatlar masalasiga alohida ahamiyat qaratilayotganini ta'kidlash zarur albatta. Shuni alohida etirof etish kerakki, Ustoz faylasuf olimlarimiz J.Tulenov, E.Yusupov, Z.G'ofurov, H.Shayxova, I.Saifnazarov, Q.Nazarov, O.Musurmonova, U.Qoraboyev, G.Tulenova, G.Maxmudova, M.Nurmatova, M.Qahhorova, Sh.Madayeva, R.Ro'ziyeva, N.Temirova, A.Qambarov, M.Mavrulova, M.Komilova kabi mutaxassislar maqolamiz mavzuning ayrim masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishganini qayd etish lozim.

Akademik Jondor Tulenov «Inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan, millat, elat va ijtimoiy guruhlarning manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va shu tufayli ular tomonidan baholanib qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne'matlari, hodisalari majmuini tushunmog'imiz lozim»[2] deb qadriyatga ta'rif bergan bolsalar, akademik Erkin Yusupov esa «qadriyatlar jamiyat hayotining tarixiy taraqqiyotida shakllangan va rivojlangan, o'tmishda va hozirgi kunda va kelajakda ham ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy taraqqiyotiga ijobiy ta'sir etadigan, kishilar ongiga singib, ijtimoiy ahamiyat kasb etgan moddiy va ma'naviy boyliklardir»[3] – deb ta'rif beradi.

Olim Q.Nazarov ta'rifiga ko'ra «qadriyat – voqeylikning turli ko'rinishlari, narsa, voqea, hodisa, jarayon, tabiat va jamiyatga oid jihat, xususiyat va boshqalarning biror subyekt uchun ijtimoiy qadri va ahamiyatini anglatadigan falsafiy-aksiologik tushuncha. U aksiologiyaning asosiy kategoriyasi hisoblanadi va o'zining muayyan tuzilishiga (kategorial apparatiga) ega.»[4]

Maqolani tadqiq etishda tarixiylik, analitik tahlil, induksiya, deduksiya, analiz, sintez, germenevtik kabi usullardan foydalanildi.

Muhokama va natijalar. Qadriyatlar sohasining falsafiy-tarixiy tahlili qadim davrlardan boshlangan. O'zbek xalqi dostoni «Alpomish»da muhabbat va do'stlik, To'maris hamda Shiroq to'g'risidagi afsonalarida vatanparvarlik, fidoyilik, xalqparvarlik, Xotami Toy haqidagi ertaklarda qo'li ochiqlik, bag'rikenglik, hokisorlik, «Kuntug'mish»da oila va farzandga muhabbat ruhi badiiy tasvirlangan.

Ma'lumki, yurtimizda azal-azaldan turli madaniyat, konfessiyalar, millat va elatlar biri-birini o'zaro ta'siri bilan boyitib, taraqqiy etib kelgan. Tabiiy insoniylik, mehmondo'stlik, bahamjihatlik, birdamlik, Vatanga sadoqat, fidoyilik, o'zaro hurmat kabi qadriyatlar milliy-etnik, konfessional nizolarni oqilona bartaraf etish an'analari o'zbek xalq og'zaki ijodida ham o'z ifodasini topgan.

Ayni paytda, xalq ommasi hayot tarzi, dunyoqarashi, ijodi oddiy bayonchilik darajasida bo'lsa-da, aqidaparastlik, tariqatchilik, muayyan yo'nalishlarga xos ba'zi cheklanganliklardan bir muncha ozod va erkin bo'lib, turli doston, latifa, matal, masal, maqol va boshqalar vositasida xilma-xil ezgu g'oya va qarashlar, olijanob maqsad va histuyg'ularni aks ettirish imkonini berar edi. Bu esa xalq dunyoqarashi va tafakkur tarzining rivojiga xizmat qilgani ham shubhasizdir.

Eng qadimgi manbalardan biri bo'lgan «Avesto» kitobida xalqlarimiz umuminsoniy qadriyatlarini mohiyati va ahamiyati keng aks etgan, unda yaxshilik, yorug'lik, barkamollik, hurfikrlik timsoli bo'lgan afsonaviy xudo Axuramazda - qiyofasida yaqqol namoyon bo'ladi. Umuminsoniy qadriyatlar esa «to'g'ri so'z» va «yaxshi ish»da o'z ifodasini topadi. Ana shunday «fazilatlariga ega bo'lgan kishigina yomonlik ustidan g'alaba qilish, yaxshilik urug'ini sochish ishiga ko'maklashishi, yaxshi nom qoldirishi, boshqalarning tahsiniga va minnatdorchiligiga sazovor bo'lishi mumkin»[4].

Xalq og'zaki ijodiyoti ilmiy-falsafiy tafakkurni oziqlantirish bilan bir qatorda, zaminimizda yashagan kishilarda sog'lom, erkin va mustaqil tafakkur tarzini shakllantirishda ta'sir ko'rsatgan. Zero, olamga dong'i ketgan, jahon falsafasi taraqqiyotiga ulkan hissa qo'shgan Xorazmiy, Farg'oniy, Buxoriy, Termiziy, Forobiy, Moturidiy, Beruniy, Ibn Sino, Alisher Navoiy, Mirzo Bobur, Mirzo Ulug'bek va boshqa ulug' siymolarimiz ijodi va me'rosi ham ana shu manbadan oziq olgani shubhasiz. Xalqning milliy iftixoriga aylangan bu muhtasham meros asrlar davomida har bir kishiga juda katta ruhiy-ma'naviy quvvat baxsh etib kelmoqda.

Afsuski, «insoniylikka xilof bo'lgan, bashariyatning kelajagiga, uning hamjihat yashashiga xavf soladigan bunday mafkura shakllari dunyoning turli burchaklarida hozir ham mudhish qiyofasini namoyon qilmoqda».[5] Tarixda istilochilar zulmiga duchor bo'lmagan, istibdod iskanjasida ezilmagan xalq topilmasa kerak. Bizning xalqimiz esa mustamlakachilik zulmiga juda ko'p bor ro'baro' bo'lgan. Ba'zan uzoq yillar asoratda yashasa, ba'zan tez fursatda ozodlikka erishib, o'z taraqqiyot yo'lidan olg'a borgan.

Yurtimizda haqli ravishda «Ikkinchi Renessans» deb nomlanayotgan Temuriylar davri qadriyatlar sohasi transformatsiyasining iqtisodiy, ijtimoiy, aksiologik asoslari markazlashgan davlatning bunyod etilishi, faqat moddiy farovonlik emas, ilm-fanning rivojlanishi, aql-zakovatda

tengsiz qomusiy allomalar yetishib chiqqanligi hamda ularning o'lmas asarlari yaratilgani bilan xarakterlanadi.

Temur va temuriylar ma'naviy taraqqiyot uchun aksiologik asoslarni yaratish bilan birga, o'z davri odamlarining dunyoqarashi, qadriyatlarini, kelajak rejalarini rivojiga zamin ham hozirlagan. Shuning uchun xalqimiz mustahkam davlatchilik an'anasi, yuksak ma'naviy qadriyatlarni meros qoldirgan Amir Temur nomini e'zozlab keladi. Bu mavzuning qadriyatlar tadriji va aksiologiya qonunlari amaliyoti bilan bog'liq umumbashariy jihati ham bor. Ya'ni, uzoq tarix davomida muttasil erk, yuksak qadriyat va o'zligini anglash yo'lini tutgan milliy sivilizatsiya bag'rida kamol topgan donishmand ajdodlarimiz qoldirgan ma'naviy meros jahon xalqlari ma'naviyatiga ulkan xazina bo'lib qo'shib, ular ehtiromini qozongan.

Ushbu asoslarning poydevori esa mustaqil taraqqiyot yo'liga o'tilgani, kuchli davlat qurilganidir. Ana shunday ijtimoiy-aksiologik taraqqiyot va ma'naviy yuksalish tufayli mamlakatda tinchlik, adolat, farovonlik o'rnatildi. Amir Temur asos solgan temuriylar davri Renessansning asosiy xususiyatlaridan biri ham islohotlar samarasi tufayli madaniy qadriyatlar sohasidagi tub o'zgarishlardir.

Mazkur masalani atroflicha tahlil qilish qadriyatlar sohasining uzoq asrlar mobaynida xilma xil siyosiy o'zgarishlar, aksiologik evrilishlar, davlatchilik ananalari, qaysidir davlatning paydo bo'lishi-yu taraqqiyoti va tanazzuli, ma'lum bir davrdagi milliy davlatchilik uchun kurashlar bilan bog'liq juda serqirra jarayonlarni bosib o'tganligini ko'rsatadi. Bundan chiqadigan xulosa shuki, yosh avlodning ongida bunyodkorlik g'oyalari, xalqqa sadoqat, tarixiy xotirani, milliy o'zlikni asrash kabi tuyg'ularni mustahkamlashda qadriyatlarining o'rni beqiyos.

Qadriyatlar sistemasini yangi zamonga mos qirralarini ochib berishda Sayid Nasafiy, Yusuf Qorabog'iy, Xuvaydo, Mirzo Bedil kabi mutafakkirlar ijodlariga nazar solarkanmiz, masalan, Boborahim Mashrab (1657-1711 yy.) uchun Qalandarlik asosiy qadriyat emas, balki adolatsizlik, zo'ravonlik, munofiqlik, aldanchilik va yomonlikning ko'rinishlariga qarshi kurash, ularni fosh qilish vositasi, haqvisoli va haqiqatga erishish yo'li ustivor bo'lgan. Uning ijodini bosh qahramoni - shoirning o'zi. Bu ijoddagi asosiy qadriyat «ikki jahonga sig'magan», «gavhari lomakon» bo'lgan insondir.

XIX asrdagi davr qadriyatlarini tizimida istilochilarning g'oyalari o'z aksini topganligi, bu davrda yerda xalq turmush tarzida bosib olingan o'lkalarga xos ijtimoiy o'zgarishlar sodir bo'la boshlagani, kishilarni ma'naviy va madaniy qoloqlikda saqlanish holatlarini, ma'rifatparvarlik g'oyalarini keng targ'ib qilgan Ahmad Donish (1827-1887 yy.), Berdaq Qarg'aboy o'g'li (1827-1900 yy.), Sattorxon (1843-1902 yy.), Furqat (1858-1909 yy.), Muqimiy (1859-1903 yy.), Anbar otin (1870-1915 yy.) kabilarning asarlarida yaqqol namoyon bo'lgan. Ular asarlarida qadriyatlar, ilmparvarlik, insonparvarlik g'oyalari kuylangan. Bu ayniqsa Ahmad Donishning «Navodir ul-vaqoe»[6] («Nodir voqealar») asarida namoyon bo'lgan.

XIX asr oxirlarida «qadimlar» va «jadidlar» oqimlari vujudga keldi. Ma'rifatparvar alloma XX asr boshlaridagi

Turkiston jaddidchilik harakatining rahnamosi Maxmudxo'ja Behbudiy (1875-1901 yy.), o'sha davr ijtimoiy – siyosiy hayotining yirik namoyandasi. Uning ijtimoiy falsafiy qarashlarida ma'rifat g'oyalari asosiy o'rin tutadi. Alloma odamlarni dunyoviy fanlarning yutuqlarini o'zlashtirib olishni o'z davri ijtimoiy talablari, asosan shakllangan axloq me'yorlariga amal qilish, insonparvarlik g'oyalarini shakllantirish hamda islom dini ta'limotlari bilan tanishishga undagan. Behbudiy ilmu ma'rifat omma tomonidan o'zlashtirgandagina ijtimoiy taraqqiyotda hal qiluvchi kuchga aylanishini e'tirof etadi. U millat ozodligini, ma'rifatparvarlik darajasi bilan bog'lab ma'rifatni ozodlikka erishishning yagona omili deb ishongan. Behbudiy, istiqloq haqida fikr yuritir ekan, har qanday zo'ravonlikni rad etadi. Uningcha zo'ravonlik g'ayri axloqiy, binobarin g'ayri insoniydir.

Ma'rifatparvar olim, shoir, dramaturg, jurnalist, davlat va jamoat arbobi Abdullo Avloniy (1878-1937 yy.) ijodi, ayniqsa uning «Turkiy guliston yoxud axloq»[7] kitobida umuminsoniy-manaviy qadriyatlar tizimi ta'riflab berilgan.

Qadriyatlar sohasi va aksiologiya qonunlari transformatsiyasining ijtimoiy taraqqiyotga bog'liqligi, totalitar tuzum va mustamlakachilik qoldiqlarining aksiologik oqibatlarini sobiq ittifoq davrida yanada yaqqolroq namoyon bo'lgan edi. Bu jarayonning qanday kechganligini o'sha davrdagi milliy falsafamizning holatiga doir quyidagi qisqa tahlilning o'ziyoq yaqqol tasavvur qilish imkonini beradi.

Xulosa. Bizning yurtimiz o'tmishiga xolisona nazar tashlagan har bir kishi bir emas, ikki marta bunday noyob jarayon, ya'ni Renessans ro'y berganini kuzatishi mumkin. Vatanimiz tarixidagi «Ilk o'rta asrlar» deb yuritiladigan milodning IX – XII asrlari hamda Amir Temur va temuriylar davri insoniyat tarixining ana shunday buyuk yuksalish davrlari bo'lgani, o'ziga xos ulkan Renessans ro'y bergani shubhasiz.

Bu jihatdan, Markaziy Osiyo va ayniqsa, mamlakatimizda qadriyatlar to'g'risidagi g'oyalar rivoji va uning jahon sivilizatsiyasiga ta'sirini ilmiy o'rganish mavzuning muhim jihatlari anglashga yordam beradi. Darhaqiqat, har qanday xalq, birinchi navbatda buyuk zotlari, insoniyat tanaddumiga ulkan hissa qo'shgan olimlari bilan g'ururlanadi. Yangi O'zbekistonning zamonaviy fani ham o'zining ko'hna tarixi, boy merosiga tayanadi.

Shu bilan birga, falsafiy nuqtai nazardan masalaga yondoshilsa, tajriba har bir davrda ham, qanday mafkura hukmron bo'lishiga qaramasdan, fanda turlicha fikrlar, xilma-xil qarashlarning vujudga kelish jarayoni butunlay to'xtab qolmasligi, biror bir tarzda davom etishidan dalolat beradi. Tafakkur qulligi va fikr qaramligi falsafaning mazmun-mohiyatini belgilagan sobiq ittifoq davrida ushbu jarayon nihoyatda qiyinchilik bilan amalga oshgan, albatta.

Hayotimizning barcha sohalari kabi, mazkur jabhada ham o'tmishdan butunlay ko'z yumish emas, balki undan saboq olishimiz va xulosa chiqarmog'imiz, bugungi kundagi mustaqillik va yangi O'zbekiston davridagi qadriyatlar talabi va mavjud imkoniyatlar darajasida izlanmog'imiz va harakat qilmog'imiz lozim.

ADABIYOTLAR

1. Karimov I. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
2. Туленов Ж. Қадриятлар фалсафаси. – Тошкент, 1998.
3. Юсупов Э. Фалсафа – Тошкент: Шарк, 1999.
4. Назаров К. Аксиология (Қадриятлар фалсафаси). – Тошкент: Академия, 2011.
5. Фалсафа қомусий луғат. – Тошкент: Шарк, 2004.
6. Аҳмад Дониш Наводир ул-вақое / Нодир воқеалар. – Тошкент: Фан, 1964. – 361 б.
7. Абдулло Авлоний Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992.